

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻՒՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

4. Բաւական շատ են Մխիթարի անունով մեզ հասած գանձերի թիւը. հոգեւոր երգերի այդ տեսակը ծագել է սկսում ժ. դարում և ընդարձակ չափերի հասնում յատկապէս ժԳ — ժԴ դարերում. հազուադիւր չեն և ժԵ. դարում գրուած գանձեր: Գրիգոր Նարեկացու և Ներսէս Ծնորհալու հետ, նաև Յովհաննէս Գառնեցի, Վարդան (պէտք է որոշել, թէ ո՞ր Վարդանն է), Մխիթար Այրիվանեցի, Խաչատուր Կեչառեցի, Յովհաննէս և Կիրակոս Երզնկացիք, Մանուէլ Բլնեցի Աղլիբէկեց, Գրիգոր Խլաթեցի են. ձգել են իրենց արժէքաւոր և անարժէք լուծանքներ մեր հոգեւոր գրականութեան այդ ճիւղի գանձանակի մէջ, տարաբախտաբար մինչեւ այժմ անուշադրութեան մատնուած, թէև նրանց ուսումնասիրութիւնը կ'օգնէր և մեր միջնադարեան բանաստեղծութեան հասկացողութեան: Նրանք կարեւոր դեր են կատարել մեր անցեալում, կապուած լինելով տէրտէսական և սրբոց տօների և եկեղեցական տարրուղութիւնների հետ. սրանց մէջ աւելի ժողովրդականութիւն են ստացել և մինչև վերջին ժամանակները գործադրութեան մէջ են եղել, յատկապէս ննջեցեալներին նուիրուած գանձերը:

Այդպիսի գանձերի (և հոգեւոր երգերի) ժողովածուների երկու իւրաքանչիւր տարբեր խմբադրութիւններ յայտնի են մեզ, մէկը հին և աւելի արժէքաւոր, հազուադիւր, միւսը Գրիգոր Խլաթեցու ձեռքով հաւաքած և կաֆաներով ճոխացրած, յետագայում յաւելումներով ուրիշների կողմից: Խլաթեցին է նաև, որ առաջին անգամ ուշք է դարձրել Այրիվանեցու գանձերի վերայ. այդ մասին տեղեկանում ենք նորա մի ոտանաւոր յիշատակարանից, պատմական մասով նման իւր «Յիշատակարանք Աղեւտից» գրութեան հետ⁽¹⁾, դարձեալ

Լանկթամուրի արշաւանքներին նուիրուած, բայց նաև գրական տեղեկութիւններով Այրիվանեցու գանձերի մասին: Դեռ եւս իւր կենդանութեան ժամանակ, Այրիվանեցին, ՁԼԵ թուին, հաւաքած է եղել ի մի իւր գանձերը, ինչպէս երևում է այն նկատողութիւնից, որ եղել է Խլաթեցու տեսած օրինակի մէջ՝ Գեղարդայ վանքում:

«Իա, գանձ կայ՝ տէր Մխիթարայ Այրիվանեցոյն ի գիրքս, և Բ. երգս նորկերտ գրոց և պատկերաց սրբոց: ՁԼԵ»:

Ժողովածուն վերջացած էր Մխիթարի հետեւալ ոտանաւոր յիշատակարանով.

Ի յախտաժէտ ըստեանց ճընշեալ
Սպիտակ դինիս այս նոր յայտնեալ.
Տէր Մխիթար ի հոգս անկեալ,
Պըտուդ պտուդ զայս հաւաքեալ:
Յաստուածաշունչ գրեց տոեալ
Եւ ի բանից սըրբոց քաղեալ,
Բան զգումարտակ ի մին շարեալ,
Ի՛ եկեղեցոյ կուլըն կախեալ:

Ա՛րդ, զուք որդիք մաւրս այս ընտրեալ,
Որք յետ մեր գայք յարկս այս սըրբեալ,
Ձմեզ յիշեցէք ի յազաւթեալ,
Գրելով զայս բանքս ի սըրբազրեալ:

Սորա տակը կարմրադեղով աւելացրած է. «Տէր Մխիթարն ի ՁԼԵ. թըւին տացեալ էր զիւր բանսն և Գրիգոր վրդպն. ի. ՊԼԶ. թվին հանդիպեցաւ նորա բանիցն: ՊԼԶ.». Խլաթեցու կամ յետագայ գրչի կողմից, հիմնուելով նորա յիշատակարանի խօսքերի վերայ: Այս նկատողութեան կցուած է Խլաթեցու յիշատակարանը, որի առաջին տները Մխիթարի գանձերին են վերաբերում և Գեղարդայ վանքին:

Այլ և գրիգոր մեղաւք լցեալ,
Եւ արեղայ անուամբ կոչեալ,
Բայց ի գործոց յոյժ հեռացեալ,
Ձեռով միայն կեղծաւորեալ:

Որ յետ հարիւր ամաց անցեալ
Մխիթարայ բանիցս ողեալ,
Ի յԱյրիվանս մեզ պատահեալ,
Փափագ սրտիս եղև լըցեալ:
Նա և բանից շնորհաւք լըցեալ,
Մխիթարայ զոր ասացեալ,
Բան ըզկամացս իմ կատարել,
Բսան ու վեց ամ յառաջեալ:
ՁԱյրի վանուդ անուն լըւեալ,

(¹) Հրատարակել է նախ «Աղբիւր»ի մէջ Արիստակէս Եպս. Սեղրակեան ութուեակն թուականներին, ապա Գր. Խալաթեան. Արարատ 1897, 178. նաև առանձին տեսակով:

Ի՛ ընտիր գանձուցըս հանդիպեալ,
 եւ յայնմ աւրէ յոյժ ցանկացեալ,
 Տեսեան տեղոյս եւ տառապեալ:
 Հէմ աստ եղև բաղձոնս յանկեալ
 եւ տեսութեան արժանացեալ
 Սուրբ զեղարգեան տեառնամբխեալ,
 եւ խաչերոյս աստուածընկալ,
 Սուրբ խորանացս հիմնացեալ
 Որ եւ երկնից եւ կրթութեալ.
 եւ զամբարանք սուրբ հաւարս ըն-
 [տրեալ,

Մխիթարայ շնորհաւք լըցեալ
 եւ այլ սրբոց ճշգնազգեցեալ,
 Որք յԱյրիւմանս են հոնդուցեալ.
 Որոց լիցի մեզ մասնակցեալ
 Ողորմուե. արժանաւորեալ: Ամմէն
 եւ այս իղծս իմ կատարեալ
 եւ բաղձանաց իմոց հասեալ,
 Փափագ սրտիս եղև լըցեալ
 եւ յայ. եմ զոհացեալ⁽¹⁾:

Մէջ ենք բերում Մխիթարի երկու
 գանձերը, որ համեմատաբար հազուագիւտ
 են ձեռագիրներին մէջ, ճաշակ եւ զաղա-
 փար տալու համար նորա այդ կարգի աշ-
 խատանքներին մասին: Նոքա հետաքրքրա-
 կան են նաեւ արուեստի պատմութեան եւ
 ողջագրական տեսակէտով. «Պատկերաց»
 գանձին մէջ յայտնում է, որ պատկերները
 նկարուում են զեղերով եկեղեցիներին մէջ,
 ակնարկելով որմանկարները «այլ եւ ի տիպ
 տախտակոյ կենդանագրեալ նազովի», այ-
 սինքն տախտակի վերայ նկարուած պատ-
 կերները: Իսկ Եփս. ահութն. նոր զրոց»
 գանձին մէջ յիշում է եկեղեցու զարդերը,
 որպէս հարսի, որ սրբազան զրքերն են,
 տալով ժողովրդին մէջ զործադրուած զար-
 դերի անուանները:

(1) Տարաբաղաբար ամբողջ մեղագիրը մեր մեռ-
 րը չէ հասել, այլ վեց քերթից բաղկացած մի հատա-
 կոտոր միայն, որ Խաչիկ վարդապետը հանել է Ազու-
 լիսի Թովմա առաքելի վանքի գանձարանից, եւ
 այժմ գտնուում է էջմիածնի մատենադարանում (Հա-
 տակոտորք N° 178). 1-2-ա ցանկն է ձ. գանձերի,
 2բ-6բ Մխիթար Այրիվանեցու այստեղ մէջ բերուած
 երկու գանձերն են: Պատառնիկը թույլ է. բոլորգիր,
 Խաչիկ վարդապետի նկատողութեամբ Գրիգոր Իլա-
 քեցու մեռելով, որ ստուգել չենք կարողացել նորա
 գրչութեան հետ համեմատելով:

Ա.

Տեսան Մխիթարայ ասացեալ պատկե-
 րաց⁽¹⁾.

Մին միւսին հաւր որդի, տիպ տիրական
 ծնաւդի,
 Ճոխ ճառագայթ ճշմարտի, փառք եւ
 փայլուն շնորհի:
 Նոյն ահութի. ահնեսցի. պատկերս այս
 քո պանծալի
 եւ շնորհք հոգոյդ էակցի սովաւ ի մեզ
 էասցի:
 Մեղք եւ յանցանք մեր քաւի, ցաւք
 եւ ցընորք փարատի:

Պորհուրդ խորին խոնարհեալ, մարդ մեր-
 ձաւոր մեզ յայանեալ,
 Զտիպ տեսակիդ տրամագրեալ եւ Արգա-
 րու պարգեւեալ.
 Նոյն եւ պատկերս այս պատուալ լիցի
 շնորհաւք քո լըցեալ,
 Ածարար. զաւրացեալ, մեզ փրկութի.
 փութացեալ,
 Որք հաւատով մերձեցեալ, խընդիրքն ա-
 մէն կատարեալ.
 եւ որք յուսով դիմեցեալ, յամէն չարեաց
 ազատեալ:
 Նաեւ որ զնութս ընծայեալ, սովաւ լիցի
 նա սըրբեալ:

Պսկ տիրուհի լուսածին, զուստր Դաւթի
 արքային,
 Որ ըզպատկերդ քոյին աւժեր տիպ տախ-
 տակիս⁽²⁾,
 Շնորհեա եւ ըզնոյն ահութի. այս պատ-
 կերիս սըրբային,
 Տուր զաւրութի. ծառային, զխաչն ի յե-
 րես գրչմոզին:
 Կեցոյ զորդիս ազախնին, որք ի պատկեր
 քո պարծին.

(1) Վերնագիրը եւ առաջին երկու տողը մեռա-
 գրի մէջ կարմրազեղով, Տնազուն տառերն են Մ
 Խ Ի Թ Ա. Բ. Պահում ենք Ձեռագրի տողերը,
 բայց նկատելի է, որ խրաբանչիւրը նոցանից եր-
 կու տող է ըստ տաղաչափութեան եւ յանգերի:

(2) Ակնարկում է տիրամօր պատկերը, ըստ ա-
 ւանդութեան Հայաստան բերուած Բարդուղիմէոս ա-
 ռաքելի մեռելով:

Լեր դուրաւիգն ի մարտին, որք յանուն
քո զինւորին.
Բարձ եւ ըզցաւս բորոտին, լոյս տուր
աչացըին (!):

Քաղ թագւորաց հայկական, պըսակ պե-
տաց հոգեկան,
Քահանայից սըրբարան եւ իշխանաց վիգ
վահան.

Ո՛վ տիրամայր սըրբողան, սրբեա՛ զժո-
ղովս հանրական.
Դու բարեխաւս բաւական բաց ըզգթոյդ
գտնծարան.

Լից զմեր կարիս մարմնական, շնորհեա
զպարզեա հոգեկան.

Զցաւդ քո կաթին կուսութե. մեզ ան-
ձրեա մայրական.

Զբազուկ քո խաչանման տուր զաւրաւի-
զըն աւգնական:

Սհայ ահեղ Միքայէլ, տեսուչ ազգին իս-
բայէլ

Դեղարդազէն Դաբբիէլ մեղ բարեբեր զՄա-
նուէլ.

Աւետաւորք երկրաւորաց սըրբոյ կուսին
ի բարձանց,

Նըկարադրեալք յաւրինաց եւ ի նորոյս
պարզեաց.

Պատկերս այս տիպ ձեր փառաց, զողա-
ցուցիչնս դիւաց.

Սա մեղ պարկսպ ի չարեաց եւ ազատիչ
ի նեղչաց,

Անքուն գուշակ գիշերաց, պատգամասաց
մաղթանաց:

Քամեալ ժողովըդ սըրբոց եւ համաւըն
արդարոց,

Որք այն. ստտուծոց էք մերձաւոր ան-
խըտոց.

Նըկարադրեալք ի դեղոց յեկեղեցիս ար-
դա(րոց)(¹),

Այլ եւ ի տիպ տախտակաց կենդանադրեալ
նաղաչոց.

Դուք սիրելի էք սըրբոց, քուրիչ մեղաւք
մեռելոց.

Լերութք ցըրիւք մեր ցաւոց, առողջա-
բարք անդամոց,

Պարարտութի. մեր պըտողոց, խաղաղա-
բարք խոռովելոց:

Արդ փառք քեզ տըրդ. սըրբոց, ի քոց
ձեռաց ստեղծուածոց:

Բ.

Նորի տեառն Մխիթարոյ հոգեկի եւ
բանիրուն վարպտի. վս. ահութե. նոր
գրոց.

Մեծապայծառ ցնծութիւ, ուրախակից
խնդութիւ.

Հարսըն մաքուր սըրբութիւ, մայր բազ-
մորդի կուսութիւ,

Կաթուղիկէ դուարձութիւ. ընդ փեսային
միութիւ,

Զարդարելով ճոխութիւ. զքոյդ առազաստ
մաքրութիւ.

Պարեալ որդովք մաքրութիւ, տաւնեա
զտաւն քո չքեղութիւ.

Դայ սր. փեսայն հեղութիւ. զքեզ պսակէ
զըթութիւ.

Ել ընդ առաջ ճոխութիւ, և՛ ուրախացիր
ընդ պարզեաւն:

Սընդա խորանդ լուսոյ, խորհըրդարանդ
Աստուծոյ.

Ընկալ զընծայս խորհըրդո՜ զգիրս աւրի-
նաց հաւատոյ.

Այս քեզ չարոց մարգարտոյ եւ գուժար-
տակ քում գըլխոյ.

Նոյն մեհեաւնդ քում անթոյ եւ բաղկա-
լար դաստակոյ,

Սա մատանի քում կընքոյ եւ գինդ գե-
ղոյ ախանջոյ.

Սա տարփ գաւտոյ քոյդ միջոյ եւ չաղք
հերաց քում հիւսոյ,

Ոսկի լոնձոր խաղալոյ եւ վարդ ծոցոյդ
յարակայ:

Քսկ այս կտակ նոր ուխտի ներկեալ ար-
եամբ Յիսուսի.

Սա դամոանկի քում գըլխի եւ սարասխի
ճակատի.

Զառքաւ խիւոյ վէրն յարկի, բեհեղ հա-
ջաղ պարփակի.

Հանդերց նասիճ հալուղի եւ պարեգաւտ
չո չթարի.

Սա զարդ անձինդ դովելի, բիրապատիկ
խիւայի,

Որ աւըրստաւուր(¹) փոփոխի ըստ խոր-
հըրդեան քում տաւնի,

(¹) Փակագծիներ մենք աւելացրինք, պակաս էր:

(¹) 2-ը «աւր ստաւուր»:

Երկրորդագեալ խելատըն, որ դայ առ
քեզ հեղաբար:

Փառք թաղուհոյ քեզ եղեալ զգիրս որ հո-
գովն իւր խառնեալ,
Պար հարսանեաց յարինեալ, աւրիւր-
դովք բախացեալ:

Մաքուր կուսաւք միացեալ, նահատա-
կաւք պսակեալ,
Ճգնաւորաւք դու հըրճեալ, հայրապե-
տաւք ճեմս առեալ:

Մարգարէիւք հընչեցուցեալ, առաքելովք
քարոզեալ:

Հաց ըղմարմինն իւր բաշխեալ, զինի զա-
րիւնն իւր հեղեալ:

Ահեալ. փրկիչն որ խաչեալ, որում եր-
զեմք միշտ զայս երգս:

Պրեամբն իւրով զքեզ զրոյմէ եւ մեռո-
նաւն աւժանէ,

Խոցեալ բաղկաւն ընդ զըրկէ եւ ի կողն
զքեզ շինէ,

Որպէս եւա յկզամէ, նոյնպէս եւ դու Յսէ...
Խորհուրդս այս մեծ է [եւ խորէ] (1), զոր
եւ Պաւղոս մեզ յայտնէ,

Հարսն փեսային մարմնէ, ոսկր յոսկերաց
նորա է,

Չարչարանաց կըցորդ է, փառաց նըմին
հաղորդ է,

Զսէր փեսային միշտ յիշէ, կանխէ առ
նա գիշերի:

Փախճան լուսոյ վերնային՝ հարսնարան ի
սիոնին

Արժանաւորք եղիցին, որք զայս կըտակ
քեզ բերին,

Որք զմեծ ընծայս մատուցին, յարքայու-
թեզ. մեծարին,

Որք այժմ առ քեզ զեղբերին, ի հարսա-
նիս քո հըրճին:

Եւ որք ի բանս աշխատին, նոյնք ի մե-
ղաց աղատին:

Տուր քաւութի. հայցողին, ւ՛ անմեղութի.
Հարազրին,

Եւ փրկութիւն փոխադրին, փառաւոր-
եալ յաւիտեանս:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊ. ՅՈՎԱԷՓԵԱՆՑ

Շարունակելի

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ (*)

(Հ. Ա. Ղազիկեանի ՄԻ՝ ԳԻԼԵ . . .

ԳԻՆՅԷ . . . ին առքիւ)

Գրախօսականն չէ որ կը զրեմ ներհուն
ու բաղմարդիւն հայկաբանին այդ զրքին
մասին, որու «ուղղագրական զասերոսն
մեծագոյն մասը իսկեիսկ տեղին են, և ան-
հրաժեշտ է որ բոլոր հայերէն գրողներէն
սերտունն ուշի ուշով: Սակայն հոն կան
մի քանի զիտելի կէտեր ալ որ զիս կը
ստիպեն այս յօդուածը զրկու, մանաւանդ
անոնք՝ որ ՎԱՆԿԱՏՈՒՄ անուն աշխատա-
սիրութեանս քննած հարցերուն հետ սերտ
առնչութիւն ունին: (Տես ներածութիւնը
Եփրատ, Թ. 158 և 159, Բ. տարի, 1929
Յունուար):

Ըսելիքներս երկու տեսակի կարելի է
բաժնել. — Ա. Ուղղելի Կեանք: Բ. Թուա-
սրելի:

Ա. ՈՒՂՂԵԼԻ ԿԷՏԵՐ

1. Գործնական. — Հ. Ա. Ղազիկ-
եան սխալ կը համարի այս ձևը, և կ'ուղ-
ղէ՝ գործունէութիւն: Իր առարկն է թէ
«ունեցածնիս պարզ ու չէ որ ըթի փոխ-
ուի»: Բայց ի՞նչ կը հասկնայ «պարզ ու»
ըսելով. արմատ բառի ու, մասնիկի՞ ու
թէ՛ կրկնամասնիկի ու: Անշուշտ՝ արմատ
բառի ու ըսել չ'ուղեր. (համեմատէ՛ տուն-
տնական, ջուր-ջրի): Եթէ մասնիկի ու կը
հասկնայ՝ անհիմն է իր առարկը, զի հայերէ-
նի մէջ մասնիկի ու երբ կրնան զեղչուիլ. օ-
րինակ՝ ծածուկ՝ ծածկել, թռչուն՝ թռչնաղ-
գի, խոտորուն՝ խոտորնագոյն, շարժուն՝
շարժնագոյն, հաստատուն՝ հաստատնա-
գոյն, սարուկ՝ սարկութիւն, կանգուն՝
կանգնիլ, հասուն՝ հասնիլ (պաուղի, և ոչ
թէ տեղ մը հասանիլ), սողուն, սողնական,

(*) Յարգելի յօդուածագիր իր ձեռագրին մէջ բա-
նավերջի անձայն յ-երը չէր գրած. նաեւ մէկ երկու
սեղ սկիզբը սուղ ք-ով ճնշուող բայերուն կը-ն ապա-
րացով գրած էր: Սիոնի լեզուն միօրինակ պանել կը
զանաւն՝ որման կարելի է. ուսի յիշեալ ձեւերը փո-
խեցին՝ եւ մեր ընդունածին դարձուցին:

ԽՍԲ.

(1) Փակագծի մէջ առնուածը յետագայ զրկի
յաւելում պիտի լինի:

ՅԱՆԵՂԻՒԹ

ՍԻՈՆԻ 1930 թիւ 12ի «Միսիրաւ Այրիվանցի»-ին
(երես 395) ա. սիւնակի (3) ծանօտութիւնը լրացնէ՝
այսպէս. Տաւեան Յուսիկ՝ երես 548, թիւ 217: